

*І.Г. Запорожець,
к.ю.н., доцент, начальник
Головного управління
юстиції в Луганській області*

ПРАВОВІ ОСНОВИ ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУДДІВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВИНИКНЕННЯ

Наведений аналіз правових основ трудової діяльності суддів, показані особливості її виникнення. Проведене дослідження порядку добору суддів, виділені деякі правові проблеми у цій частині. Обґрунтовані пропозиції з вдосконалення чинного законодавства щодо виникнення трудової правосуб'єктності судді, конкурсного добору суддів, порядку виникнення трудового правовідношення з суддею.

Ключові слова: суддя, призначення на посаду, трудова правосуб'єктність судді, трудова діяльність суддів, конкурсний добір.

Трудова діяльність суддів полягає в здійсненні від імені держави правосуддя, що потребує законодавчого встановлення особливих вимог до цієї категорії працівників. Перш за все ці вимоги мають стосуватися підстав виникнення трудового правовідношення з суддею. Правові основи добору та обрання суддів передбачають складний фактичний состав, що є необхідним для виникнення цього правовідношення. Досягнення оптимального співвідношення загальних норм трудового права і норм спеціального законодавства в регулюванні трудової діяльності суддів є нагальною потребою сьогодення. Це обумовлено двома основними чинниками: по-перше, необхідністю забезпечення ефективного здійснення правосуддя у державі і, по-друге, метою досягнення належного рівня стану соціальної захищеності суддів.

Проблемам правового регулювання трудової діяльності суддів приділяють увагу у сучасній науковій літературі такі вчені як Г.О. Барабаш, К.Л. Василяка, В.С. Венедіктов, М.В. Данилова, М.І. Іншин, Л.І. Лазор, І.В. Лазор, В.Т. Маляренко, Г.І. Чанишева, І.І. Шамшина, В.І. Щербина та ін. Разом з тим, багато питань у цій сфері все ще залишаються дискусійними.

Метою цієї статті є аналіз правових основ трудової діяльності суддів і особливостей її виникнення, порядку добору суддів, виділення правових проблем виникнення трудового правовідношення з суддею та окреслення шляхів їх вирішення, обґрунтування пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства.

Судді є особливою категорією працівників, на яких поширюється і трудове законодавство, і спеціальні норми, що містяться в інших законодавчих актах. Зміст трудової функції судді потребує встановлення особливих вимог до особи, що претендує на посаду судді. Для ефективного функціонування судової гілки влади особи, що здійснюють правосуддя, повинні

мати не тільки високий рівень професійних знань, але й максимально високі етичні норми поведінки. Неупередженість суддів, їх професіоналізм та чесність є вкрай необхідними для забезпечення підтримки і довіри до них з боку кожного громадянина і суспільства взагалі. Від сумлінності трудової діяльності суддів значною мірою залежить розвиток державності і втілення принципів правової держави у реальне життя. Конституція України встановлює, що кожен громадянин має право на об'єктивне та справедливе правосуддя. Суддя, як носій судової влади у державі, наділений важливими повноваженнями під час здійснення правосуддя, основне з яких – приймати рішення від імені держави, виконання якого є обов'язковим.

На сучасному етапі авторитет судових рішень і самого суду взагалі значною мірою залежить від авторитету судді, його професійних і морально-етичних якостей, що виявляються як під час здійснення правосуддя, так і за межами судочинства. Норми міжнародного права акцентують увагу на суспільно-правовому значенні авторитету судових органів та осіб, трудова діяльність яких полягає у здійсненні правосуддя.

В Основних принципах незалежності судових органів, що були схвалені резолюціями Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 року сказано: «Особи, які обрані на посаду судді, повинні мати високі моральні якості і здібності, в також відповідну підготовку і кваліфікацію у галузі права» [1, п.10]. Таким чином, на відміну від інших працівників, закон має вимагати від суддів як особливої категорії працівників дотримання високих етичних норм поведінки.

У науковій літературі справедливо відзначають, що моральне право судити інших має лише людина, яка усвідомила свій державний та професійний обов'язок і яка виконує його не за примушуванням, а за велінням совісті. Судді мають бути притаманні високоморальні якості, повага до закону та неухильне дотримання його положень [2, с.128]. Наявність у особи, що претендує на посаду судді, вищевказаних якостей має бути виявлена ще на стадії виникнення трудових правовідносин, що обумовлює необхідність чіткого законодавчого визначення певних вимог до судді.

Правовий статус судді поєднує закріплені у вітчизняному законодавстві професійні права та обов'язки, його повноваження, гарантій при здійсненні незалежного правосуддя, відповідальність за неналежне виконання своєї трудової функції.

Судді є посадовими особами судової влади, яких у конституційному порядку наділено повноваженнями здійснювати правосуддя й виконувати свої трудові обов'язки на професійній основі у судах загальної юрисдикції, спеціалізованих судах, Конституційному Суді України. Отже, високий статус судді означає достатньо високі вимоги до кандидатів на посаду судді.

Правові основи діяльності суддів, умови їх добору та обрання закріплено Конституцією України, законами України «Про судоустрій та статус суддів» [3]. «Про Конституційний Суд України» [4].

Після набрання у 2010 році чинності Законом «Про судоустрій та статус суддів» змінився порядок обіймання посади судді порівняно з раніше діючим законодавством. Так, згідно з попереднім законом кваліфікаційні комісії суддів загальних судів, військових судів та спеціалізованих судів перевіряли відповідність кандидатів у судді вимогам, встановленим законом, проводили їх кваліфікаційне атестування і робили висновок про підготовленість до судової роботи кожного кандидата. Кваліфікаційне атестування полягало в оцінці професійного рівня кандидата шляхом проведення кваліфікаційного іспиту, який, у свою чергу, полягав у виявленні знань та рівня професійної підготовки кандидата у судді, ступеня його готовності здійснювати правосуддя з питань юрисдикції відповідного суду. Законом передбачалося три складових іспиту: виконання кандидатом письмового завдання, співбесіду з кандидатом і постановку йому запитань в усній формі [5].

У Законі «Про судоустрій та статус суддів» (далі – Закон) правове регулювання добору та обрання суддів одержало подальшого розвитку, але в ньому також знайшли відображення деякі положення попереднього законодавства. Так, у Законі [3, ст.64] збережена норма, що на посаду судді може бути рекомендований громадянин України не молодший 25 років, який має вищу юридичну освіту і стаж роботи у галузі права не менш як три роки, проживає в Україні не менш як 10 років та володіє державною мовою. Не можуть бути рекомендовані на посаду судді громадяни: а) визнані судом обмежено дієздатними або недієздатними; б) які мають хронічні психічні чи інші захворювання, що перешкоджають виконанню обов'язків судді; які мають не зняту чи не погашену судимість.

Погоджуюсь у цілому з встановленими вимогами, слід відзначити, що у науковій літературі підіймається питання про доцільність підвищення вікової межі до кандидата на посаду судді до 35 років [6, с.84]. Така позиція заслуговує на увагу. Адже спроможність об'єктивно, неупереджено, справедливо здійснювати правосуддя виникає лише тоді, коли людина володіє певним життєвим досвідом, має не тільки професійні знання, але й навички їх практичного застосування у різних життєвих ситуаціях. Трирічний стаж роботи у галузі права не дасть можливості достатньою мірою оволодіти навичками правозастосовчої діяльності. Крім того, у віці 25 років людина ще не може стати самодостатньою особистістю з певними життєвими принципами, зі сформованим кругозором.

Нагадаємо, що Президентом України згідно з Конституцією може бути людина не молодше 35-ти років [7, ст.103]. Але ж здійснення правосуддя, від якого залежать долі окремих громадян, захист майнових і немайнових прав фізичних та юридичних осіб, авторитет судової влади у державі, а, відповідно, законність, правопорядок, економічний розвиток країни, соціальний мир у суспільстві, є не менш відповідальною діяльністю, ніж діяльність Президента. До того ж у багатьох судових справах суддя повинен приймати рішення одноособово.

Тому вважаємо за доцільне законодавчо встановити, що спеціальна трудова правосуб'єктність судді має виникати по досягненні особою 35 років, при цьому стаж роботи у галузі права цієї особи повинен бути не менш як десять років. Такий правовий підхід сприятиме вдосконаленню трудової діяльності суддів, оскільки здійснювати її будуть особи з високим рівнем професійних знань, зі значним життєвим досвідом, достатніми навичками правозастосування.

Додаткові вимоги до кандидатів на посаду судді у судах вищого рівня також встановлюються Законом.

Позитивною рисою Закону є конкретизація вимог, що встановлені до кандидата на посаду судді. Так, вищою юридичною освітою вважається юридична освіта, здобута в Україні за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра, а також вища юридична освіта за відповідним освітньо-кваліфікаційним рівнем, здобута в іноземних державах та визнана в Україні в установленому законом порядку. Стажем роботи у галузі права вважається стаж роботи особи за спеціальністю після здобуття нею вищої юридичної освіти за освітньо-кваліфікаційним рівнем не нижче спеціаліста.

Добір кандидатів на посаду судді здійснюється з числа осіб, які відповідають вимогам, установленим Конституцією України та ст.64 Закону, за результатами проходження спеціальної підготовки та складення кваліфікаційного іспиту відповідно до вимог Закону.

При доборі кандидатів на посаду судді забезпечується рівність їх прав незалежно від національності, раси, статі, політичних, релігійних та інших переконань, соціального походження, майнового стану тощо. Кожен, хто відповідає встановленим вимогам до кандидата на посаду судді, має право звернутися до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України з заявою про участь у доборі кандидатів на посаду судді [3, ст.65].

Закон у статті 66 встановлює, що призначення на посаду судді вперше містить такі стадії:

1) розміщення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на своєму веб-порталі оголошення про проведення добору кандидатів на посаду судді з урахуванням прогнозованої кількості вакантних посад суддів і опублікування такого оголошення в офіційній пресі («Голос України» або «Урядовий кур'єр»):

2) подання особами, які виявили бажання стати суддею, до Вищої кваліфікаційної комісії суддів України відповідної заяви та необхідних документів (перелік яких визначений Законом);

3) здійснення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України на основі поданих кандидатами на посаду судді документів перевірки відповідності осіб вимогам, установленим до кандидата на посаду судді, та організація проведення стосовно них спеціальної перевірки в порядку, визначеному законом;

4) складення особами, які відповідають установленим вимогам до кандидата на посаду судді, іспиту перед Вищою кваліфікаційною комісією

суддів України на виявлення рівня загальних теоретичних знань у галузі права;

5) направлення кандидатів, які успішно склали іспит та пройшли необхідні перевірки, для проходження спеціальної підготовки у спеціалізованому юридичному вищому навчальному закладі четвертого рівня акредитації;

6) направлення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України кандидатів на посаду судді, після успішного проходження ними підготовки у спеціалізованому юридичному вищому навчальному закладі четвертого рівня акредитації, для проходження спеціальної підготовки у Національній школі суддів України;

7) допуск кандидатів, які успішно пройшли спеціальну підготовку, до складення кваліфікаційного іспиту перед Вищою кваліфікаційною комісією суддів України;

8) визначення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України рейтингу кандидатів на посаду судді за результатами складення кваліфікаційного іспиту, зарахування їх до резерву на заміщення вакантних посад судді;

9) оголошення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України у разі відкриття вакантних посад суддів конкурсу на заміщення таких посад серед кандидатів, які перебувають у резерві;

10) проведення Вищою кваліфікаційною комісією суддів України, виходячи з рейтингу кандидата відповідно до кількості наявних вакантних посад судді добору серед кандидатів, які взяли участь у конкурсі, та внесення рекомендації Вищій раді юстиції про призначення кандидата на посаду судді;

11) розгляд на засіданні Вищої ради юстиції відповідно до рекомендації Вищою кваліфікаційною комісією суддів України питання про призначення кандидата на посаду судді та внесення у разі прийняття позитивного рішення подання Президентові України про призначення кандидата на посаду судді;

12) прийняття Президентом України рішення про призначення кандидата на посаду судді.

Можна бачити, що порядок добору на посаду судді є багатостадійним, що обумовлено особливістю правового статусу судді та специфічним змістом його трудової функції.

У науковій літературі у цілому позитивно характеризують новітній порядок призначення судді на посаду, але разом з тим відзначають, що система добору кандидатів у судді є надто ускладненою. Застосування такої складної та тривалої системи добору значно уповільнить формування суддівського корпусу, збільшить кількість вакантних місць у судах і призведе до значних додаткових бюджетних видатків, що виглядає нереалістичним в умовах постійного недофінансування роботи судів [8, с.156].

З такою позицією важно погодитися. Адже формування суддівського корпусу є однією з важливіших задач держави. При цьому необхідно забезпечити, щоб випадкові особи не потрапили в коло працівників зі спеці-

альним трудовим статусом судді, у зміст трудової функції яких входить здійснення правосуддя.

Водночас слід відзначити, що будь-які трудові правовідносини виникають на підставі укладення трудового договору. Призначення судді на посаду у вищевказаному порядку є необхідним юридичним фактом для укладення трудового договору з суддею, внаслідок чого й виникне конкретне трудове правовідношення з конкретною особою щодо роботи на посаді судді. Вважаємо правовою прогалиною те, що у Законі не акцентується на цьому увага.

Для чіткості правового врегулювання виникнення трудового правовідношення з суддею є доцільним у Законі закріпити, що на підставі рішення Президента про призначення кандидата на посаду судді з цією особою укладається трудовий договір. Такий правовий підхід забезпечить однозначне визначення суддів суб'єктами трудового права, що сприятиме підвищенню їх соціальної захищеності.

К.Л. Василяка висловлює занепокоєння щодо проблем проведення конкурсу на зайняття вакантної посади судді, оскільки у Законі відсутні критерії понять «розгляд питання» та «прийняття позитивного рішення» [9, с.156]. Дійсно, певні критерії, за якими мають оцінюватися особи, що взяли участь у конкурсі, повинні бути передбачені законодавчо. Також є необхідним відкриті інформування суспільства про результати проведеного конкурсу. Вважаємо, що у цій частині Закон слід доповнити відповідними приписами. Як справедливо відзначає Г.Барабаш, необхідним є розширення відкритості і прозорості щодо конкурсних процедур, а також удосконалення інформаційного висвітлення його проведення [10, с.153].

На думку Л.В. Скоморохи, з метою покращення процесу конкурсного відбору суддів доцільно запровадити оприлюднення переліку осіб, які мають намір зайняти посаду суддів, саме безпосередньо перед вирішенням Кваліфікаційною комісією питання про рекомендацію конкретної особи на цю посаду, тобто створення в такий спосіб прозорості щодо кадрового наповнення судової влади. Відкрите розміщення відомостей стосовно кандидатів на посади суддів в українських офіційних друкованих виданнях надало б змогу отримати додаткову інформацію стосовно як професійної діяльності кандидатів, так і їх моральних якостей, які є для кандидатів головними ознаками їх спроможності виконувати функцію з відправлення правосуддя [11].

Вищевказана позиція заслуговує на увагу і схвалення, бо вона також сприятиме вдосконаленню правового регулювання добору та обрання на посаду судді.

На підставі проведеного дослідження можна зробити висновок, що правовою основою трудової діяльності суддів виступають, перш за все, норми спеціального законодавства, а загальні норми трудового права стосовно вказаної категорії працівників діють у частині, не врегульованій спеціальним законодавством. Особливістю виникнення трудової діяльнос-

ті суддів є складна, багатостадійна процедура призначення особи на посаду судді, внаслідок чого з цією особою укладається трудовий договір.

Для вдосконалення правового регулювання виникнення трудового правовідношення з суддею є доцільним: 1) збільшити вік виникнення трудової правосуб'єктності судді з 25-ти до 35-ти років і установити необхідною умовою її виникнення наявність стажу роботи у сфері права не менш як 10 років; 2) легалізувати трудовправовий статус судді, для чого законодавчо закріпити, що на підставі призначення особи на посаду судді з цією особою укладається трудовий договір; 3) вдосконалити конкурсний добір кандидатів на посаду судді шляхом попереднього оприлюднення переліку осіб, які мають намір зайняти посаду суддів, законодавчого закріплення критеріїв конкурсного добору, відкритого інформування суспільства про результати проведеного конкурсу.

Специфіка трудової діяльності суддів потребує особливого підходу до правового регулювання. Вдосконалення спеціального законодавства щодо виникнення трудової діяльності суддів у зазначених напрямках сприятиме формуванню високопрофесійного, якісного суддівського корпусу, підвищенню авторитету судової гілки влади, втілення принципів правової держави у суспільне життя.

Література:

1. Основні принципи незалежності судових органів: схвалені резолюціями 40/32 та 40/146 Генеральної Асамблеї ООН від 29 листопада та 13 грудня 1985 р. – У зб. Міжнародні стандарти незалежності суддів; Збірка документів. – К., 2008.
2. Маляренко В. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України /В. Маляренко. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 324 с.
3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 41-42, № 43, № 44-45. – Ст.529.
4. Закон України «Про Конституційний Суд України» // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 49. – Ст.272.
5. Закон України «Про судоустрій України» від 7 лютого 2002 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – № 27-28. – Ст.180.
6. Данилова М.В. Адміністративна і трудова складові правового статусу судді як представника судової влади і працівника суду / М.В. Данилова // Вплив юридичної науки на розвиток міжнародного та національного законодавства: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м.Харків, 12-13 квітня 2012 р. – у 4-х томах. – Х.: ГО «Асоціація аспірантів-юристів», 2012. – Т.1. – С.83-84.
7. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст.141.
8. Дем'янчук Ю.Г. Питання, які виникають стосовно Закону України «Про судоустрій і статус суддів» / Ю.Г. Дем'янчук // Становлення господарського судочинства в Україні – 20 років досвіду. Проблеми і перспективи

- ви: Матеріали науково-практичної конференції, м.Одеса, 24-26 травня 2011 р. – Одеса: Астропринт, 2011.
9. Василяка К.Л. Проблемні питання щодо деяких положень Закону України «Про судоустрій і статус суддів» / К.Л. Василяка // Становлення господарського судочинства в Україні – 20 років досвіду. Проблеми і перспективи: Матеріали науково-практичної конференції, м.Одеса, 24-26 травня 2011 р. – Одеса: Астропринт, 2011.
10. Барабаш Г. Деякі проблеми питання добору суддів /Г.Барабаш // Актуальні проблеми права: теорія і практика. Збірник наукових праць. – Луганськ: Вид-во СНУ ім.В.Даля. – 2012. – № 23. – С.151-158.
11. Скомороха Л.В. Конкурсний добір кандидатів на посади суддів: міжнародний досвід і вітчизняні реалії /Л.В. Скомороха // [Електроний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vru.gov.ua/Docs/a160909.pdf>.

Запорожец И.Г. Правовые основы трудовой деятельности судей и особенности ее возникновения. – Статья.

Представлен анализ правовых основ трудовой деятельности судей, показаны особенности ее возникновения. Проведено исследование порядка отбора судей, выделены некоторые правовые проблемы в этой части. Обоснованы предложения по совершенствованию действующего законодательства относительно возникновения трудовой правосубъектности судьи, конкурсного отбора судей, порядка возникновения трудового правоотношения с судьей.

Ключевые слова: судья, назначение на должность, трудовая правосубъектность судьи, трудовая деятельность судей, конкурсный отбор.

Zaporozhets I.G. Legal basis of judges' labour activity and the peculiarities of its origin. - Article.

The legal framework of judges' labour activity is analyzed, the peculiarities of its origin are showed. The order of the judges' selection is investigated, some legal issues in this sphere are highlighted. The suggestions to improve current legislation concerning the judge's labour legal personality, competitive selection of judges the order of the origin of labour legal relationship with a judge are grounded.

Key words: a judge, appointment to a judgeship, the judge's labour legal personality, a judge's labour activity, competitive selection.